

Gehechtheidsrelaties tussen opvoeders en hun kind in de basisschoolleeftijd

Anouk Spruit, Renée Uittenbogaard & Marc Noom

Samenvatting

Veel professionals die met jonge kinderen (onder de 6 jaar) werken, richten zich op de (gehechtheids)relatie tussen opvoeder en kind. Als het om kinderen in de basisschoolleeftijd (6 t/m 11 jaar) gaat, ontbreekt het bij professionals vaak aan kennis over hoe de gehechtheidstheorie bij deze gezinnen toe te passen. Deze studie geeft een overzicht van de wetenschappelijke

literatuur over gehechtheid in de basisschoolleeftijd en biedt een overzicht en vele voorbeelden van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties die professionals in de dagelijkse praktijk tegenkomen. Dit overzicht kan aanknopingspunten bieden voor hulpverleners in het herkennen van onveilige gehechtheidrelaties tussen opvoeder en kind in de basisschoolleeftijd.

Gehechtheid gaat over de biologisch ingegeven neiging om in tijden van stress de nabijheid te zoeken van specifieke personen (Bowlby, 1969). Baby's en jonge kinderen zijn voor hun overleven afhankelijk van een gehechtheidsfiguur. Ook later nog, wanneer het kind opgroeit en zelfstandiger wordt, blijft het de opvoeder nodig hebben voor stress- en emotieregulatie en behoeftebevrediging. Wanneer kinderen de nabijheid zoeken van hun opvoeder, is het belangrijk dat ze ervaren dat ze worden voorzien in die behoefte, zodat stress

afneemt. Het zoeken van nabijheid bij specifieke personen leidt tot specifieke relaties tussen het kind en de opvoeder: de gehechtheidsrelatie (Bowlby, 1969).

Binnen de algemene populatie van kinderen tussen de één en twaalf jaar oud ervaart ongeveer twee derde grote steun in de relatie met hun opvoeders. De opvoeder vormt een veilige haven voor het kind in tijden van stress en dient als een veilige basis waardoor het kind zijn omgeving

De wijze waarop kinderen gehechtheidsrelaties aangaan met opvoeders, vormt wie ze zijn in relatie met anderen

kan verkennen. Gehechtheidsrelaties met deze kenmerken worden aangeduid als veilige gehechtheidsrelaties (De Wolff e.a., 2017). Kinderen met onveilige gehechtheidsrelaties zijn kinderen die hun opvoeders onvoldoende zien als een veilige haven of veilige basis (De Wolff e.a., 2017). Door problemen in de interactie met hun opvoeders hebben zij geen balans kunnen vinden tussen nabijheid zoeken en afstand nemen van de opvoeder. Bij ambivalente gehechtheidsrelaties fungeert de opvoeder niet als veilige uitvalsbasis, waardoor het kind nauwelijks aan exploratie en spel toekomt. Het kind is voortdurend bezig met nabijheid zoeken bij de opvoeder. Bij vermijdende gehechtheidsrelaties fungeert de opvoeder niet als veilige haven bij wie het kind troost kan vinden. Het kind is vooral aan het exploreren en zoekt vrijwel geen troost bij de opvoeder. Kinderen met een gedesorganiseerde gehechtheidsrelatie hebben helemaal geen strategie om een dergelijk evenwicht te behouden, omdat de opvoeder naast een bron van steun, ook een bron van angst is voor het kind (De Wolff e.a., 2017; Hesse & Main, 2006).

De wijze waarop kinderen gehechtheidsrelaties aangaan met opvoeders, vormt wie ze zijn in relatie met anderen, in het bijzonder degenen met wie ze een blijvende emotionele band hebben. Daarnaast bepaalt de gehechtheidsrelatie tussen het kind en de opvoeder ook de sociaal-emotionele en persoonlijkheidsontwikkeling van het kind (Bowlby, 1969). Zo blijken onveilige gehechtheidsrelaties een risicofactor voor (toekomstige) psychosociale problemen (Groh e.a., 2017; Hoeve e.a., 2012; Spruit e.a., 2020). Gehechtheid is een levenslang fenomeen (Bowlby, 1979). Het is daarom van belang dat professionals, ook

diegenen die werken met kinderen in de basisschoolleeftijd, kennis hebben van het fenomeen gehechtheid en inzicht hebben in de kwaliteit van gehechtheidsrelaties. Wanneer onveilige gehechtheidsrelaties bij ontwikkelingsproblemen worden onderkend, kan de behandeling zich richten op die factoren die daadwerkelijk een rol spelen in de oorzaak of instandhouding van de problematiek.

Eerder verscheen er een artikel over de uitingsvormen van gehechtheidsrelaties bij jonge kinderen (van 2 t/m 5 jaar; zie Spruit e.a., 2018). Op basis van interviews met experts en opvoeders en focusgroepen met professionals zijn overzichten gemaakt van uitingsvormen van veilige, onveilig-vermijdende, onveilig-ambivalente en onveilig-gedesorganiseerde gehechtheid. We hebben per gehechtheidsrelatie kernbeschrijvingen geformuleerd en vervolgens clusters gemaakt van gedragingen van het kind, de opvoeder en de interactie met elkaar. De overzichten bleken goed overeen te komen met de wetenschappelijke literatuur; we bevelen dan ook aan deze overzichten te gebruiken voor kennisbevordering van professionals.

Dit artikel richt zich op gehechtheidsrelaties tussen opvoeder en kind in de basisschoolleeftijd (6 t/m 11 jaar). Eerst is middels een review van wetenschappelijke literatuur onderzocht op welke wijze gehechtheidsrelaties tussen opvoeder en kind veranderen wanneer het kind in de basisschoolleeftijd komt. Vervolgens is onderzocht welke concrete uitingen van opvoeders en kinderen (6 t/m 11 jaar) professionals uit de praktijk noemen voor elke gehechtheidsstijl.

Gehechtheid in de basisschoolleeftijd

In de leeftijdsfase na de vroege kinderjaren vinden er grote veranderingen plaats in het sociale leven en de ontwikkeling van kinderen. Door deze veranderingen verandert ook de manier waarop gehechtheidsrelaties met opvoeders vorm krijgen. Hierna geven we een samenvatting van wat hierover in de wetenschappelijke literatuur bekend is.

De intensiteit en frequentie van het gehechtheidsgedrag naar opvoeders nemen af

Nabijheid tot de opvoeder

Hoewel de behoefte van een kind aan een gehechtheidsfiguur het duidelijkst zichtbaar is in de vroege kinderjaren, blijven kinderen tijdens de basisschoolleeftijd behoefte hebben aan hun primaire opvoeders als gehechtheidsfiguur. Primaire opvoeders blijven, ook bij 11- en 12-jarigen, de belangrijkste gehechtheidsfiguur bij veilig gehechte kinderen. Niettemin treden er enkele veranderingen op in de gehechtheid tijdens de basisschoolleeftijd ten opzichte van de vroege kindertijd (Kerns e.a., 2006).

Allereerst zijn er aanwijzingen dat de intensiteit en frequentie van het gehechtheidsgedrag naar opvoeders afnemen (Kerns e.a., 2006). Deze afname kan verklaard worden door veranderingen in het gehechtheidssysteem waarbij, naarmate kinderen ouder worden, zij ook zelfredzamer worden. Oudere kinderen zijn immers beter in staat om met risico's om te gaan en ze zijn minder afhankelijk van opvoeders om te overleven (Marvin & Britner, 2008).

De cognitieve ontwikkeling van kinderen maakt dat zij ook beter in staat zijn om mentale representaties van hun opvoeders te maken en gehechtheidsbehoefte uit te stellen. Alleen al het denken aan de opvoeder en weten dat de separatie met de opvoeder binnen een bepaalde tijdsspanne wordt opgelost, kan regulerend werken (Psouni & Apetroaia, 2013). Het blijft echter nog steeds belangrijk dat kinderen het gevoel hebben dat opvoeders beschikbaar zijn wanneer het nodig is (Kerns & Brumariu, 2018). Het kind moet weten dat het mogelijk is om contact te maken (bijvoorbeeld via de telefoon) en vertrouwt erop dat als dat nodig is, het ook weer herenigd kan worden met de opvoeder. Het doel van de gehechtheidsrelatie verandert van het garanderen van fysieke nabijheid van de

opvoeder naar beschikbaarheid van de opvoeder, al dan niet op afstand.

Verder zijn er in de basisschoolleeftijd veranderingen op het gebied van geheugen, metacognitie en cognitieve flexibiliteit. Hierdoor ontstaat bij kinderen onder andere een groter zelfbewustzijn, een beter begrip van anderen en een grotere capaciteit om emoties te reguleren. Ze maken steeds vaker gebruik van cognitieve en probleemoplossende copingstrategieën om emoties te reguleren. Hun emotieregulatie is hierdoor minder afhankelijk van hulp en ondersteuning van opvoeders (Kerns & Brumariu, 2018; Stuart Parrigon e.a., 2015).

Het kind krijgt meer autonomie

Een andere verandering is een verschuiving naar samenwerking tussen het kind en de opvoeder binnen de gehechtheidsrelatie (Kerns & Brumariu, 2018). Kinderen gaan de wensen en beslissingen van hun opvoeders steeds meer begrijpen en kunnen met hen onderhandelen. Ze kunnen daarmee actief invloed uitoefenen op de nabijheid en beschikbaarheid van opvoeders: 'Nu wil ik dat je er voor me bent, nu heb ik ruimte nodig om mijn eigen gang te gaan.' Tegen het einde van de basisschooltijd kan de gehechtheidsrelatie tussen opvoeder en kind worden beschouwd als een samenwerkingsverband, waarbij het veilig gehechte kind wel nog steeds vertrouwt op de opvoeder als bron van steun (Kerns & Brumariu, 2018).

Tijdens de overgang naar de basisschoolleeftijd wordt het explorerende - en niet het verzorgende - systeem steeds belangrijker voor de verdere ontwikkeling van het kind. Opvoeders kunnen die exploratie aanmoedigen door bijvoorbeeld vertrouwen te tonen in de vaardigheden van het kind en door het kind aan te moedigen om uitdagingen aan te gaan (Grossman e.a., 2005). In de literatuur is wel gesuggereerd dat daarmee de gehechtheidsrelatie met vaders belangrijker wordt (Bretherton, 2010; Kerns e.a., 2015), omdat vaders kinderen gemiddeld genomen vaker blootstellen aan uitdagendere spellen en activiteiten dan moeders (Cabrera e.a., 2014).

Ondanks dat kinderen meer zeggenschap en autonomie hebben, blijven opvoeders voor kinderen

in de basisschoolleeftijd functioneren als veilige haven in tijden van stress en als veilige basis die de exploratie van het kind ondersteunt. Ze bevorderen het zelfvertrouwen van het kind en dagen het kind uit om uitdagingen aan te gaan, ondanks het risico op mislukkingen, om zo tot ontwikkeling te komen (Heylen e.a., 2017).

Sociaal netwerk

In de basisschoolleeftijd beginnen kinderen steeds meer tijd door te brengen met andere mensen dan hun opvoeders (Cassidy, 1999). Kinderen leren daarnaast om op verschillende gehechtheidsfiguren te vertrouwen in verschillende contexten in plaats van op één gehechtheidsfiguur in alle situaties (Mayselless, 2005). Kinderen moeten bijvoorbeeld kunnen vertrouwen op leeftijdsgenoten, broers en zussen of leerkrachten om aan hun gehechtheidsbehoeften te voldoen wanneer opvoeders niet beschikbaar zijn. Kinderen leren dat de verschillende leden van het sociale netwerk in verschillende soorten behoeften kunnen voorzien (Sroufe e.a., 1999). Zo kan de ene leerkracht kinderen meer het gevoel geven dat ze worden gezien en gehoord en is de andere leerkracht weer beter in kinderen begrenzen.

Gehechtheid aan leeftijdsgenoten lijkt een geleidelijk proces te zijn dat begint in de basisschoolleeftijd, wanneer kinderen voor het eerst gehechtheidsfuncties beginnen over te dragen van opvoeder-kindrelaties naar relaties met leeftijdsgenoten (Furman & Buhrmester, 1985). Naast opvoeders en familieleden worden vrienden mogelijke gehechtheidsfiguren, wat het begin markeert van de 'overdracht' van gehechtheidsfuncties die zal uitmonden in de vorming van relaties tussen romantische partners (Kerns & Richardson,

2005). Opvoeders moeten kinderen in dit proces toestemming geven en deze exploratie ondersteunen. Door deze verandering kunnen kinderen meer vrijheid ervaren om andere relaties te verkennen (Mayselless, 2005).

Hoewel leeftijdsgenoten in de basisschoolleeftijd belangrijke leden van de sociale netwerken van kinderen worden, nemen ze nog niet de gehechtheidstaken van opvoeders over, zoals dat bij (late) adolescenten en volwassenen wel het geval is (Allen, 2008). In plaats daarvan kunnen ze fungeren als tijdelijke stand-ins, vooral wanneer opvoeders even niet beschikbaar zijn. Voortijdig een beroep doen op leeftijdsgenoten, in plaats van opvoeders, blijkt een voorspeller van ontwikkelingsproblemen (Allen, 2008).

Cognitieve schema's

Volgens de gehechtheidstheorie integreren kinderen hun vroege interacties met gehechtheidsfiguren in hun interne werkmodellen van gehechtheid. Deze mentale representaties helpen hen om nieuwe ervaringen te organiseren en te begrijpen. Het intern werkmodel bevat de verwachtingen van het kind over het gedrag van de gehechtheidsfiguren ('anderen zijn beschikbaar voor mij'). Ook bevat het intern werkmodel kernopvattingen over het kind zelf, zoals het vertrouwen dat het kind heeft in zichzelf ('ik ben het waard om gehoord te worden'). Er wordt aangenomen dat kinderen in de eerste levensjaren afzonderlijke representaties van gehechtheid aan hun verschillende gehechtheidsfiguren hebben (Belsky & Rovine, 1988). In de basisschoolleeftijd kunnen deze specifieke representaties zich ontwikkelen tot meer geïntegreerde, algemene verwachtingen over zichzelf en de ander (Dykas e.a., 2006). Interne werkmodellen van gehechtheid blijven een leven lang in ontwikkeling. Ze worden beïnvloed door nieuwe sociale ervaringen en nieuwe gehechtheidsrelaties met leeftijdsgenoten en anderen (Bosmans & Kerns, 2015). Het veranderende sociale netwerk in de basisschoolleeftijd is dus een bron van nieuwe gehechtheidservaringen die het interne werkmodel, zowel positief als negatief, kunnen beïnvloeden. Een voorbeeld hiervan is dat pestervaringen door

Gehechtheid aan leeftijdsgenoten lijkt een geleidelijk proces te zijn dat begint in de basisschoolleeftijd

leeftijdsgenoten een grote, negatieve impact kunnen hebben op het interne werkmodel van kinderen. Anderszins kan een veilige gehechtheidsrelatie met een leerkracht een buffer vormen tegen de negatieve effecten van onveilige gehechtheidsrelaties thuis.

Tegelijkertijd kunnen gehechtheidservaringen die het kind in het verleden heeft opgedaan, van invloed zijn op nieuwe gehechtheidservaringen in de basisschoolleeftijd. De eerdere gehechtheidservaringen kleuren namelijk het interne werkmodel van het kind. Deze mentale representaties beïnvloeden hoe nieuwe ervaringen worden geïnterpreteerd. Kinderen met onveilige gehechtheidsrepresentaties zullen gedrag van anderen sneller op een negatieve manier interpreteren. Zo kunnen ze neutraal gedrag van een ander (de leerkracht geeft een ander kind de beurt terwijl het kind de vinger had opgestoken) eerder voelen als een persoonlijke afwijzing. Daarnaast zullen kinderen met onveilige gehechtheidsrepresentaties ook minder positieve ervaringen opdoen die corrigeren voor eerdere negatieve ervaringen. Kinderen kunnen bijvoorbeeld overtuigd zijn dat het toch geen zin heeft om een ander om troost te vragen, waardoor ze zijn gestopt om een beroep op anderen te doen. Hierdoor bestendigen negatieve gehechtheidservaringen en zijn ze moeilijker te beïnvloeden naarmate het kind ouder wordt (Bosmans e.a., 2014).

Veilige en onveilige gehechtheidsrelaties in de basisschoolleeftijd

Nu uit de literatuur hiervoor duidelijk is geworden op welke manier gehechtheidsrelaties veranderen wanneer het kind de basisschoolleeftijd bereikt, is het belangrijk om inzicht te krijgen in concrete uitingen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties. Om hier zicht op te krijgen zijn focusgroepen met professionals gehouden.

Onderzoeksopzet

In totaal deden 14 professionals mee aan twee focusgroepen. Alle professionals waren werkzaam

bij Basic Trust, specialisten in trauma en hechting. De focusgroepen bestonden uit drie orthopedagogen, negen deelnemers met een BIG-registratie als GZ-psycholoog en/of orthopedagoog-generalist en twee deelnemers met een BIG-registratie als psychotherapeut en/of klinisch psycholoog.

In de focusgroepen is per gehechtheidsstijl (veilig, vermijdend, ambivalent en gedesorgeriseerd) aan deelnemers gevraagd om typische gedragingen van opvoeders en kinderen te beschrijven, waarna deze plenair zijn besproken. De focusgroepen zijn opgenomen en bij het uitwerken van de audiobestanden zijn alle relevante uitspraken uitgeschreven. De analyse van de focusgroepen is gebaseerd op de *Handleiding focusgroepen* van het Kwaliteitsinstituut voor de gezondheidszorg (2004). Per focusgroep is een verslag geschreven, gebaseerd op de aantekeningen van de deelnemers en de uitwerking van de opgenomen discussies. Concrete gedragingen zijn geclusterd in meer algemene gedragsuitingen. Voor zover dit passend was, is hierbij zoveel mogelijk uitgegaan van de clustering van Spruit en collega's (2018). Dit heeft voor iedere focusgroep geleid tot een overzicht van typisch veilige en onveilige gehechtheidsuitingen van kinderen en opvoeders volgens de professionals. De resultaten van de twee focusgroepen zijn uiteindelijk samengevoegd tot één overzicht met uitingen per gehechtheidsstijl.

Tot slot zijn de uitkomsten van de focusgroepen geconfronteerd met de beschrijvingen van gehechtheidsrelaties in de basisschoolleeftijd in wetenschappelijke literatuur. Hierbij is getoetst of de uitingen uit de focusgroepen overeenkomen met de wetenschappelijke literatuur en is in de wetenschappelijke literatuur gezocht naar aanvullingen op het overzicht uit de focusgroepen. Naast de eerder beschreven literatuur is hierbij gebruikgemaakt van de volgende publicaties: Brumariu e.a., 2018; Kerns e.a., 2000; Shmueli-Goetz 2014.

Uitingen per gehechtheidsstijl

De uitkomsten van de focusgroepen en de toetsing daarvan aan de wetenschappelijke literatuur is gebundeld in overzichten. Voor iedere gehechtheidsstijl zijn meerdere gedragsdomeinen geïdentificeerd en vervolgens zijn daar

betekenis van het gedrag en concrete voorbeelden aan toegevoegd. We verwijzen graag expliciet naar deze overzichten met gedragsdomeinen met elk verschillende uitingen. Op www.tijdschriftvoororthopedagogiek.nl kunt u deze downloaden.

Bij het ordenen van de uitingen die naar voren kwamen in de focusgroepen is ervoor gekozen om alleen uitingen op te nemen met een interactief karakter of die plaatsvinden in de opvoeder-kindrelatie. Enkele professionals noemden gedragingen van het kind waarbij werd verondersteld dat die voortkomen uit verstoorde gehechtheidsinteracties. De onderzoekers beschouwden deze gedragingen echter als te algemeen. Een voorbeeld hiervan is de aanwezigheid van concentratieproblemen of slaapproblemen bij een kind.

Verder noemden de professionals bij de verschillende gehechtheidsstijlen ook bepaalde kenmerken van hoe het kind met leeftijdsgenoten omgaat, bijvoorbeeld dat het kind andere kinderen pest. In de basisschoolleeftijd verbreedt het gehechtheidsnetwerk zich en krijgen leeftijdsgenoten een plek. Onderdeel van een veilige gehechtheidsrelatie met opvoeders is dat kinderen op gebalanceerde wijze dingen gaan exploreren in contact met anderen, waaronder leeftijdsgenoten (Sroufe e.a., 1999). De kwaliteit van de gehechtheidsrelaties met opvoeders is een voorspeller van hoe het kind omgaat met leeftijdsgenoten (Seibert & Kerns, 2015). Er is voor gekozen om uitingen die alleen gaan over hoe het kind met andere kinderen omgaat niet op te nemen in de overzichten, maar alleen uitingen over leeftijdsgenoten op te nemen wanneer deze gedaan worden in het kader van de opvoeder-kindinteracties. Voorbeelden van geëxcludeerde uitingen, afkomstig uit de focusgroepen,

Voorbeelden van domeinen en uitingen

- Voor de **veilige gehechtheidsrelatie** onderscheidde we onder andere de domeinen 'kind zoekt toenadering tot de opvoeder bij stress', 'opvoeder beleeft warme gevoelens ten opzichte van het kind' en 'kind exploreert op adequate wijze'. Uitingen van dit laatste domein zijn bijvoorbeeld: 'kind neemt initiatief om activiteiten te ondernemen, maar blijft wel in verbinding met opvoeders' en 'kind vertelt opvoeders over dingen die gebeurd zijn waar de opvoeder niet bij was'.
- Voor de **onveilig-vermijdende gehechtheidsrelatie** onderscheidde we onder andere de domeinen 'kind is overdreven zelfstandig voor zijn leeftijd', 'weinig interactie tussen kind en opvoeder' en 'opvoeder is weinig invoelend t.o.v. belevingswereld'. In dit laatste domein zijn bijvoorbeeld uitingen opgenomen als: 'opvoeder heeft geen goed beeld van wat er in het leven van het kind gebeurt' en 'opvoeder heeft geen begrip voor emoties en gedragingen van het kind'.
- Voorbeeldomains van de **onveilig-ambivalente gehechtheidsrelatie** zijn onder andere: 'kind exploreert weinig', 'opvoeder is overbeschermend/overbezorgd' en 'beperkte differentiatie tussen kind en opvoeder'. We hebben in dit laatste domein uitingen opgenomen, zoals: 'Opvoeder heeft weinig invulling in leven naast opvoederschap', 'kind en opvoeder hebben veel gemeenschappelijke interesses' en 'opvoeder interpreteert gedrag van kind al snel als angstig, vanuit eigen angst'.
- Tot slot hebben we voor de **onveilig-gedesorganiseerde gehechtheidsrelatie** onder andere de volgende domeinen onderscheidde: 'kind laat een inconsistent, tegenstrijdig en snel wisselend patroon van gehechtheidsstijlen zien', 'er is sprake van een verstoord affect tussen kind en opvoeder' en 'er is sprake van rolomkering de interactie tussen opvoeder en kind'. Uitingen van dit laatste domein zijn bijvoorbeeld: 'clownesk gedrag, opvoeder geruststellen, opvoeder aansturen', 'kind zorgt voor opvoeder en opvoeder laat zich verzorgen' en 'niet-passende gelijkwaardigheid in contact tussen opvoeder en kind'.

zijn 'kind heeft enkele vaste vriendschappen waarbij het zich vertrouwd voelt' (veilige gehechtheid) en 'kind heeft de voorkeur voor omgang met oudere kinderen' (onveilig-vermijdende gehechtheid). Een voorbeeld van een uiting over het contact met leeftijdsgenoten dat wel is opgenomen in het overzicht is 'kind wil alleen met leeftijdsgenoten in nabijheid van opvoeders afspreken' (ambivalente gehechtheid).

Het initiële overzicht dat is ontstaan naar aanleiding van de focusgroepen is op validiteit getoetst door het te confronteren met beschrijvingen in de wetenschappelijke literatuur over gehechtheid in de basisschoolleeftijd. Hierbij kon worden geconcludeerd dat er geen clusters geschrapt hoefden te worden. De wetenschappelijke literatuur bood wel aanvulling, met name op het gebied van de beschrijving van het interne werkmodel van het kind en de wijze waarop het kind en de opvoeder met elkaar in gesprek gaan over lastige thema's. Deze aanvullingen uit de literatuur zijn vervolgens toegevoegd aan de overzichten (zie www.tijdschriftvoororthopedagogiek.nl).

Conclusie en discussie

Het huidige artikel heeft als doel om inzicht te geven in hoe gehechtheidsrelaties zich ontwikkelen wanneer het kind in de basisschoolleeftijd komt en hoe gehechtheidsrelaties zich in de basisschoolleeftijd manifesteren. Hierbij is allereerst een literatuuronderzoek uitgevoerd en vervolgens zijn focusgroepen gehouden met professionals die in de klinische praktijk werken met gehechtheidsproblematiek.

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat gehechtheidsrelaties met opvoeders ook in de basisschoolleeftijd een belangrijke functie blijven houden op het gebied van de sociaal-emotionele en persoonlijkheidsontwikkeling. Binnen die gehechtheidsrelatie vindt een verschuiving plaats van het belang van fysieke nabijheid naar de beschikbaarheid van de opvoeder, al dan niet op afstand. Binnen een gezonde ontwikkeling kunnen het kind en de opvoeder die verschuiving ook aan. Daarnaast krijgt het kind binnen de gehechtheidsrelatie meer zeggenschap en autonomie. Binnen

In de basisschoolleeftijd worden dezelfde vier gehechtheidsstijlen herkend als bij jongere kinderen

de gehechtheidsrelatie tussen de opvoeder en het kind vindt steeds meer samenwerking plaats. Het kind kan communiceren over behoeften en gaat de opvoeder gebruiken als veilige basis om te exploreren. Dit exploreren gebeurt ook in relaties met anderen. Het netwerk van het kind verbreedt zich en leeftijdsgenoten beginnen voorzichtig bepaalde gehechtheidsfuncties van opvoeders over te nemen. Die leeftijdsgenoten zijn echter meer een soort tijdelijke 'stand-in' voor opvoeders, dan dat zij opvoeders daadwerkelijk vervangen.

De mentale representaties die kinderen hebben over zichzelf en anderen (ook wel het interne werkmodel van gehechtheid genoemd) worden in de basisschoolleeftijd minder relatiespecifiek. Het kind integreert alle gehechtheidservaringen in een algemene set van verwachtingen over zichzelf en anderen. Gehechtheidservaringen met anderen (zoals leerkrachten of leeftijdsgenoten) kunnen een buffer vormen voor de gehechtheidservaringen die het kind met opvoeders heeft. Aan de andere kant vormen de interacties met anderen ook een mogelijke bron voor onveilige gehechtheidservaringen, bijvoorbeeld bij pestgedrag door leeftijdsgenoten. Deze ervaringen kunnen ook weer doorwerken in het interne werkmodel van het kind en de gehechtheidsrelatie met opvoeders. In de literatuur en door professionals in de praktijk worden in de basisschoolleeftijd dezelfde vier gehechtheidsstijlen herkend als bij jongere kinderen (onder de zes jaar): veilige, onveilig-vermijdende, onveilig-ambivalente en onveilig-gedesorganiseerde gehechtheid. Er zijn verschillende uitingen per gehechtheidsstijl geïdentificeerd. De uitingen die door professionals zijn genoemd, worden gesteund door datgene wat in de wetenschappelijke literatuur wordt beschreven. Op basis van de wetenschappelijke literatuur werd als

aanvulling toegevoegd hoe kinderen en opvoeders met verschillende gehechtheidsrelaties met elkaar in gesprek gaan over lastige onderwerpen in hun relatie. Ook bood de wetenschappelijke literatuur verdieping in de beschrijvingen van het interne werkmodel bij verschillende typen gehechtheidsrelaties. Verder moet worden opgemerkt dat de professionals enkele kindgedragingen (zoals slaapproblemen) noemden die door de auteurs worden gezien als een mogelijk gevolg van de gehechtheidsproblematiek, maar niet als onderdeel van het concept gehechtheid. Mogelijk is dit een signaal dat er in de praktijk verwarring is over de afbakening en terminologie van het construct gehechtheid, zoals ook beschreven is in Tharner e.a., 2022.

Het huidige onderzoek kent enkele beperkingen. Allereerst zijn de overzichten van uitingsvormen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties mogelijk niet compleet. In de overzichten zijn alleen die uitingsvormen weergegeven die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen. Ten tweede, en voortvloeiend uit het eerste punt, zijn in dit onderzoek kenmerken van gehechtheidsstoornissen buiten beschouwing gelaten. In de wetenschappelijke literatuur is er discussie over de validiteit van gehechtheidsstoornissen bij kinderen in de basisschoolleeftijd en adolescentie (Zeneah e.a., 2016). Ten slotte moet worden opgemerkt dat de gedragsdomeinen van de gehechtheidstypen geen strikt afzonderlijke categorieën betreffen. De gedragsdomeinen hangen met elkaar samen en overlappen elkaar. De clustering van deze gedragsdomeinen is dan ook enigszins arbitrair.

Het overzicht met uitingen van veilige en onveilige gehechtheidsrelaties kan professionals ondersteunen in het (tijdig) signaleren van onveilige gehechtheidsrelaties in de praktijk. Het overzicht dient nadrukkelijk niet te worden gebruikt als diagnostisch instrument om uitspraken te doen over de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind. Wel kunnen professionals dit overzicht gebruiken als middel om hun kennis over gehechtheid te vergroten, hun eerste observaties te structureren en hypothesen te vormen. Dit kan helpen om de behandeling toe te spitsen op de factoren die bijdragen aan het veroorzaken

of in stand houden van ontwikkelingsproblemen. Op het moment dat professionals problemen in de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind vermoeden, zouden zij het gezin voor diagnostiek en behandeling kunnen doorverwijzen naar een instelling met expertise in gehechtheid.

Over de auteurs

Dr. Anouk Spruit

werkt als orthopedagoog, senior onderzoeker en trainer bij Basic Trust, specialisten in trauma en gehechtheid; anouk.spruit@basictrust.com

Drs. Renée Uittenbogaard

werkt als GZ-psycholoog en psychotherapeut met kinderen en volwassenen. Zij is landelijk bestuurder van Basic Trust; renee.uittenbogaard@basictrust.com

Dr. Marc Noom

werkt als universitair docent bij de vakgroep Forensische orthopedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam. Verder is hij als lector verbonden aan de Hogeschool van Amsterdam; m.j.noom@uva.nl

Op dit moment zijn de auteurs bezig met het ontwikkelen en valideren van een instrument om de kwaliteit van de gehechtheidsrelaties in de basisschoolleeftijd in kaart te brengen: de Attachment Relationship Inventory - Caregiver Perception 6-11 years. Via de website van Basic Trust (www.basictrust.com) en de nieuwsbrief (op in te schrijven via diezelfde website) kunt u op de hoogte worden gehouden van de ontwikkelingen.

Geraadpleegde literatuur kunt u vinden bij het betreffende artikel op:

www.tijdschriftvoororthopedagogiek.nl